

ЦІННІСНІ ВИМІРИ ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ЮНОСТІ

Термін «ідентичність» у сучасній психології ґрунтовно потіснив звичні терміни самосвідомості і самовизначення. У статті розкрито поняття ідентичності та проаналізовано її ціннісні виміри на основі результатів проведеного дослідження.

Останнім часом знову помітно зростає інтерес до вивчення юності як одного з визначальних етапів життєвого шляху [1; 2]. Дослідники намагаються з'ясувати, що наповнює внутрішній світ сучасної молодшої людини, як формується її особистість, які психологічні механізми підтримують її унікальність, здатність до контролю над життєвими обставинами, здатність бути діяльною, продуктивною, щасливою. Досягнення у вивченні процесів розвитку в юності пов'язано з дослідженнями проблеми ідентичності.

Актуальність дослідження особистісної ідентичності в юнацькому віці полягає у необхідності розуміння психологічних змін у процесах розвитку особистості, що зумовлені різноманітними ідеологічними, соціальними, професійними пропозиціями сучасного суспільства. Проведений нами аналіз результатів досліджень показує, що явище особистісної ідентичності в юності є недостатньо дослідженим, зокрема його феноменологія, зміст, структура, розвиток [3; 4].

Мета нашого дослідження - вивчити розвиток особистості та її ідентичності в юнацькому віці та визначити особливості ідентичності залежно від професійного вибору.

Завдання дослідження передбачають:

1) провести теоретичний аналіз поняття ідентичності та сформулювати основи концептуальної моделі дослідження особистісної ідентичності в юнацькому віці;

2) визначити відмінності в ціннісних вимірах особистісної ідентичності, що зумовлені особливостями професійного вибору.

Було сформульовано такі гіпотези:

1) динаміка та рівень розвитку особистісної ідентичності в юнацькому віці визначаються характеристиками професійного вибору;

2) професійний вибір особистості зумовлює тип її ідентичності, який передбачає певний зміст прийнятих цінностей та емоційних переживань.

Теоретичний аналіз поняття ідентичності.

Вивчаючи розвиток уявлень про феномен ідентичності, дослідники відзначають, що жодне з

психологічних понять не страждає на таку невизначеність. В одних випадках ідентичність розуміють як сукупність самотніх характерних рис людини, в інших - як самоідентичність, самосвідомість, усвідомлення відмінності від інших суб'єктів, суб'єктивний еквівалент «Я» [5; 6]. Е. Еріксон, один із перших дослідників ідентичності, вважав, що ідентичність досягає цілісності, завершеності, кульмінації в своєму розвитку в пубертатний період, проте вона й надалі постійно змінюється, набуває нових вимірів [1].

Ідентичність можна сприймати як свідоме відчуття чи несвідоме устремління до цілісності особистого характеру або розуміти як критерій синтезу Еґо у своєму розвитку. У спробі визначити ідентичність Е. Еріксон визначає її кілька аспектів, а саме:

— індивідуальність: усвідомлене відчуття особистої унікальності існування;

- тотожність і цілісність: відчуття внутрішньої тотожності, неперервності між тим, якою людина була в минулому і ким прагне бути в майбутньому; відчуття злагодженості й сенсу життя;

— єдність і синтез: відчуття внутрішньої гармонії та єдності, синтез образів самого себе і дитячих ідентифікацій в осмислене ціле, яке зумовлює відчуття гармонії особистості [1].

Дж. Марсія, який досліджував формування особистісної ідентичності, виділив чотири статуси її існування: задана (неоплачена) ідентичність, розмита (невизначена) ідентичність, ідентифікаційний мораторій, досягнута ідентичність [7].

Аналіз значимих для особистості видів ідентичності дає змогу стверджувати, що кожен з них має іманентну функцію в регулюванні поведінки людини. В дитинстві ідентичність забезпечує взаємну залежність дитини і батьків для реалізації базової потреби в особистому захисті, безпеці, здійсненні контролю своєї поведінки. *Особистісна ідентичність* сприяє внутрішній узгодженості змісту «Я» його зовнішніми про-

явам (вчинкам особи), здійснює адаптацію «Я» до оточення з метою заспокоєння базової потреби бути прийнятим і визнаним у ньому. *Соціальна ідентичність* стимулює процеси порівняння з іншими членами групи, визначає «Я» в системі соціальних (групових) взаємовідношень. *Етнічна ідентичність* захищає і підтримує етнокультурні й загальнолюдські цінності, гармонізує їх у контексті особистості.

Ідентичність - це результат самоусвідомлення та самовизначення свого «Я». Наслідком цих процесів є динамічна система уявлень людини про себе, оцінок своїх дій, думок, почуттів, моральності й інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе як особистості, свого місця в житті, відчуття особистої цінності всього того, що входить у сферу «Я». Формування такої відносно стійкої системи уявлень, що охоплюють «Я», відбувається в ранньому юнацькому віці (15—17 років). У вітчизняній психології зазвичай визначають результат інтеграції процесів ідентичності як особливе особистісне новоутворення юнацького віку [5; 8; 9].

Важливе значення для розуміння психологічної природи ідентичності дають роботи Л. І. Божович [8]. У її дослідженнях встановлено, що потреба в самовизначенні з'являється на певному етапі життя - на межі старшого підліткового віку і ранньої юності; виникнення цієї потреби обґрунтовано логікою особистішого і соціального розвитку підлітка. Зазначена потреба розглядається як потреба у формуванні певної смислової системи, в якій об'єднуються уявлення про світ і про самого себе, про сенс свого особистого існування. Самовизначення нерозривно пов'язане з такою сутнісною характеристикою старшого підліткового та раннього юнацького віку, як прагнення до майбутнього; тому самовизначення в цей період обов'язково передбачає вибір професії.

Важливі уточнення в розуміння самовизначення як центрального новоутворення раннього юнацького віку вносить І. В. Дубровіна. Результати проведених досліджень [9] дають їй змогу стверджувати, що основним психологічним новоутворенням слід вважати не самовизначення як таке (особистісне, професійне, ширше - життєве), а психологічну готовність до самовизначення, яка передбачає:

- а) сформованість на високому рівні психологічних структур, в першу чергу самосвідомості;
- б) розвиненість потреб, які забезпечують змістовну наповненість особистості, серед яких центральне місце посідають моральні переко-

нання, ціннісні орієнтації" і тимчасові перспективи;

в) становлення чинників індивідуальності як результат розвитку й усвідомлення своїх здібностей і інтересів [9].

У західній психології аналогом поняття «особистісне самовизначення» є категорія «психосоціальна ідентичність», введена в науковий обіг Е. Еріксоном [1]. Центральним фактором, крізь призму якого розглядається все становлення особистості в перехідному віці, включаючи і його юнацький етап, вважається «нормативна криза ідентичності» [1]. Термін «криза» використовується в значенні поворотної, критичної точки розвитку, коли однаковою мірою загострюються як вразливість, так і збільшується потенціал особистості, і вона опиняється перед вибором між альтернативними можливостями, одна з яких веде до позитивного, а інша - до негативного напрямку. Життєвий цикл людини розглядається Е. Еріксоном як ряд послідовних стадій, кожна з яких характеризується специфічною кризою у відносинах особистості з навколишнім світом та поступально визначає почуття ідентичності [1]. Головним завданням, що постає перед індивідом у ранній юності, на думку Е. Еріксона, є формування почуття ідентичності на протигагу рольовій невизначеності власного «Я», з'ясування питань «хто я?» і «який мій подальший шлях?» [1]. У пошуках особистісної ідентичності людина вирішує, які дії є для неї важливими, і визначає певні норми для оцінки своєї поведінки та інших людей. Цей процес зумовлює усвідомлення особистої цінності й компетентності.

Важливим механізмом формування ідентичності, як стверджує Е. Еріксон, є послідовні ідентифікації дитини з дорослими, які складають необхідну основу розвитку психосоціальної ідентичності в підлітковому віці [1]. Підліток намагається сформувати єдину картину світосприйняття, в якій усі цінності й оцінки мають бути синтезовані. В ранній юності індивід прагне до переоцінки самого себе, стосунків з близькими людьми, з суспільством у цілому в фізичному, соціальному й емоціональному планах з метою виявити різні грані своєї Я-концепції і стати на решті самим собою. Пошук ідентичності може відбуватися по-різному. Деякі молоді люди після рольового експериментування і морального самовизначення починають рухатися в напрямі тієї або іншої цілі. Інші можуть зовсім уникнути кризи ідентичності, сприймаючи цінності своєї сім'ї без конфлікту, боротьби і сумнівів. Проте деякі

молоді люди на шляху тривалих пошуків Ідентичності стикаються зі значними труднощами, здобувають свою ідентичність після болючих важких помилок. У ряді випадків молодим людям так і не вдається досягнути впевненого відчуття особистісної ідентичності. Головною небезпекою, якої, за твердженням Еріксона, слід уникнути молодій людині в цей період, є розмивання відчуття свого «Я» внаслідок розгубленості, сумнівів і неможливості спрямувати своє життя в певне русло [1; 7].

Показником сформованої ідентичності, на нашу думку, є ціннісні орієнтації особистості. Ціннісні орієнтації - це елементи структури особистості, які характеризують змістову сторону її направленості. У формі ціннісних орієнтацій фіксується найважливіше для особистості. Ціннісні орієнтації - це стійкі інваріантні утворення («одиниці») моральної свідомості — головні її ідеї, смислові компоненти світосприйняття, які виражають моральну зрілість особистості, її соціальні перспективи.

Теоретичний аналіз поняття ідентичності дає змогу зробити такі висновки.

1. Підґрунтя ідентичності складає особистісне самовизначення, яке має ціннісно-смислову природу та полягає у визначенні своєї позиції відносно суспільної системи цінностей, визначення на цій основі сенсу свого особистого існування.

2. Найбільш адекватним об'єктом для емпіричного дослідження особистісного самовизначення в юнацькому віці є процес формування смислової системи «Я», в якій об'єднані уявлення про себе і світ щодо майбутнього.

3. Професійний вибір вважається визначальним показником процесів особистісного самовизначення. Професійне самовизначення ми розглядаємо як вибір і реалізацію способу взаємодії з оточуючим світом і віднайдення змісту в цій діяльності на основі цінностей.

Організація та методи дослідження

Надалі для вирішення емпіричних завдань ми плануємо сформулювати комплекс дослідницьких методик, що ґрунтуватимуться на концептуальній моделі ідентичності особистості. Комплекс складатиметься з дослідницьких методів для визначення таких складових ідентичності, як система цінностей, часова перспектива, впевненість у собі, набір соціальних ролей, особиста ідеологія. Наукову роботу в цьому напрямі розпочато в 2002 р. на кафедрі психології, педагогіки та конф-

ліктології Національного університету «Києво-Могилянська академія» під керівництвом кандидата психологічних наук Л. В. Копець, а отримані результати викладено у відповідних публікаціях [3; 4]. У контексті даної статті пропонується один із фрагментів проведеної дослідницької роботи. Було проведено обстеження студентів одного з провідних українських вузів. Було використано дві процедури: перший раз студентів просили проранжувати цінності, які вони враховуватимуть при виборі місця роботи; другий раз студенти повинні були визначити важливість базових цінностей життя. В опитуванні взяв участь 41 студент різних факультетів. Студентам було запропоновано списки ціннісних орієнтацій. Інструкція вимагала проранжувати цінності, тобто впорядкувати їх від найважливішої до менш важливої для них.

Аналіз результатів. Головними при виборі місця роботи є цінності, спільні для всіх професійних груп студентів: на першому місці - цікава робота, гідна зарплата, можливість проявити себе; менш важливими, на думку студентів, є рівноправність, світ прекрасного, соціальне визнання. При виборі базових цінностей підходили виявилися диференційованими: для юнаків найважливішими є свобода, цікаве життя, найменш значимими - спокій у країні та соціальне визнання. Для дівчат найкращим виміром є щастя, свобода та внутрішня гармонія, найменш важливими є рівноправність, світ прекрасного та соціальне визнання. Якщо порівнювати професійні групи, то для студентів гуманітарного факультету найголовнішою цінністю є внутрішня гармонія та щастя, а на останньому місці — мир у світі та рівноправність; для соціальних працівників і соціологів найголовнішим є щастя, свобода, а найменш значущими - рівноправність та соціальне визнання; для студентів правничого факультету найважливішими виявилися цікаве життя та свобода, менш важливими - спокій у країні та мир у світі.

Результати нашого дослідження дають змогу зробити деякі попередні висновки. Професійне середовище є одним із важливих чинників формування ідентичності, оскільки має свою ідеологію, правила та логіку розгортання кар'єри, критерії оцінювання досягнень. У професійному середовищі розвивається професійна й особистісна ідентичність людини. Практичне значення розпочатої дослідницької роботи визначається її спрямованістю на розробку моделі психологічного супроводу студентів під час навчання у вузі та визначення спеціальної діяль-

ності психологів, соціальних працівників, викладачів з метою створення найбільш сприятливих умов для активного самовизначення, розвитку інтересів та особистісної зрілості майбутніх фахівців. Українському суспільству потрібні професіонали, які знають свою спра-

ву, здатні самостійно приймати рішення і бути відповідальним за себе, за інших, за країну. Надалі ми плануємо розробити практично орієнтовані психологічні програми для роботи зі студентами, які мають труднощі в розвитку особистісної ідентичності.

1. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис: Пер. с англ.- М: Прогрес, 1996.- 344 с.
2. Идентичность: Хрестоматия / Сост. Л. Б. Шнейдер.— М: Изд-во Моск. психолого-социального ин-та; Воронеж: Издательство НПО «МОДЕК», 2003.- 272 с.
3. Музиченко Л. Самовизначення і професійне середовище // Соціальна психологія,- 2003,- № 2.- С. 112-120.
4. Музиченко Л. В. Чинники формування ідентичності в юності // Наукові записки НаУКМА.- Том 22- К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003- С. 297-299.
5. Социальная психология личности в вопросах и ответах /

- Под ред. В. А. Лабунской: Учебное пособие.-М.: Гардарики, 1999-397 с.
6. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова.-М.: Педагогика-Пресс, 1997.-440 с.
 7. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности.-СПб.: Питер Пресс, 1997,- 606 с.
 8. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии- 1979,- № 4,- С. 23-24.
 9. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту / Под ред. И. В. Дубровиной-М.: Педагогика, 1987- 181 с.

L. Muzychenko

MEASUREMENT VALUES AS A CHARACTERISTIC OF PERSONAL IDENTITY IN YOUTH

This article contains explanations of measurement values as a characteristic of personal identity in youth. The author confirms that personal professional choice determines a young person's sensibility to cultural values and has an influence on self-identity.